

2015 | 3

■ A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE

■ A TARTALOMBÓL

- *ANTONIO ÁLVAREZ-OSSORIO ALVARIÑO*
A SPANYOL MONARCHIA EURÓPÁBAN
(1665–1715)
- *DOBSZAY TAMÁS*
A ZALAI KÉPVISELŐK, 1861–1875
- *BAGDI RÓBERT–DEMETER GÁBOR*
SÁTORALJAÚJHELY MIGRÁNS ÉS HELYI
TÁRSADALMA 1869-BEN
- *SOÓS ISTVÁN*
SZALAY LÁSZLÓ, A MAGYAR
TUDÓS TÁRSASÁG TITKÁRA
- *MAJOROSSY JUDIT*
POZSONY KÖZÉPKORI IGAZGATÁSÁNAK
VÁZLATOS TÖRTÉNETE
- *PÓK ATTILA*
A MARXIZMUS A POSZTKOMMUNISTA
KÖZÉP-EURÓPAI TÖRTÉNETÍRÁSOKBAN

TÖRTÉNELMI SZEMLE

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE

LVII. ÉVFOLYAM, 2015. 3. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS, ZSOLDOS ATTILA (rovatvezetők)
GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,

GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,

OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ,

SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,

VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája: tortenelmiszemle@btk.mta.hu

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

- Antonio Álvarez-Ossorio Alvarinho: Megőrzés és öröklés között:
a spanyol monarchia Európában (1665–1715) 351
- Dobszay Tamás: A zalai képviselők, 1861–1875 363
- Bagdi Róbert–Demeter Gábor: Sátoraljaújhely migráns és helyi társadalma
az 1869. évi népszámlálás alapján 381
- Soós István: Szalay László, a Magyar Tudós Társaság titkára 411

MŰHELY

- Majorossy Judit: Egy határ menti szabad királyi város középkori igazgatásának
vázlatos története (Tanulmány egy készülő pozsonyi archontológiai kötet elé) 441
- Pók Attila: A marxizmus a posztkommunista közép-európai történetírásokban 471

INTÉZETI ÉLET

- Weisz Boglárka: A magyar gazdaság mozgatórugói a középkorban.
Az MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport programja 487

VITA

- Mészáros Tamás: Priskos, Attila és Szilágyi János – Bárány Attila–Szebelédi Zsolt–Grób László:
Válasz Mészáros Tamás Priskos-recenziójára – Mészáros Tamás: Válasz a válaszra 507

A zalai képviselők, 1861–1875

Zala megye dualizmus kori képviseletének történetét több vonatkozásban is vizsgálták. A népképviselési parlamentarizmus országos szintű elemzéseiben szerepeltek a megyéből kikerülő honatyák, Balogh Elemér pedig tanulmányt szentelt a zalai választások ügyének.¹ Főként megyei levéltári anyagra támaszkodva, azt a *Pesti Napló* tudósításaival kiegészítve ismertette a választási előkészületeket, a névjegyzékek összeállítását, a szavazatszedő választmányok és az összeíró küldöttségek összetételét. Maguknak a választásoknak a lefolyását (a jelölteket, párthovatartozásukat, a szavazati arányokat) egyes voksolások esetén részletesebben, olykor azonban – minthogy a legfontosabb forrásanyagot képező választási jegyzőkönyvek csak részben maradtak fenn – csak vázlatosan ismertette. Kitért arra is, hogy hol merült fel esetleg panasz, vita a választói névjegyzékekkel vagy a választásokkal, a végeredménnyel kapcsolatban. Eredményei kiegészíthetők az országgyűlés igazolási eljárásainak anyagával, illetve a helyi sajtóra támaszkodva a választási kampányok ismertetésével. Még behatóbb vizsgálatokra volna szükség ahhoz, hogy az eredményeket a választók társadalmi összetételével kapcsolatba hozzuk, s így az egyes választókerületek politikai arculatát megrajzoljuk. Magam korábban a zalai képviselők parlamenti tevékenységét értékeltem.² Jelen dolgozatomban elsősorban a képviselők személyének, pályafutásuknak, illetve lokális és rendi kötődésüknek vizsgálatával kapcsolódnék e kutatásokhoz.

A magyar parlamentarizmus „beüzemelésének” időszaka

A vizsgálat kezdő- és végpontjául két fontos választás kínálkozik. A modern parlamentarizmus kezdete kétségtelenül az 1848-as kezdődátumot indokolná.³ Ennek az országgyűlési ciklusnak a bő egy éve azonban a viharosan változó politikai vi-

1 Az országos elemzéseket ld. alább. *Balogh Elemér*: Országgyűlési választások Zala vármegyében 1861–1872. In: *Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból*, 1987. Szerk. Bilkei Irén. Zalaegerszeg, 1987. (Zalai Gyűjtemény 26.) 163–185.

2 *Dobszay Tamás*: Zalai képviselők, képviselői szerepek, 1861–1875. In: *Milyen nemzetet, kinek és hogyan? Tanulmányok Magyarország történelméről, 1780–1948*. Szerk. Dobszay Tamás–Erdődy Gábor–Manhercz Orsolya. ELTE BTK, Bp., 2012. 53–62.

3 Idevágó feldolgozások: *Hermann Róbert*: Zala követe, Szentgrót képviselője: Deák Ferenc az 1848. évi rendi és az 1848. évi népképviselési országgyűlésen. In: *Zala követe, Pest képviselője*.

szonyok, a szabadságharc fordulatai, utóbb az alkotmány felszámolása miatt mindenképpen rendhagyónak tekinthető. Az önkényuralom tizenkét éve után 1861-ben újra összeülő országgyűlés ugyan ismét csak kivételes körülmények között és rövid ideig működött, mégis, a kortársak számára nyilvánvaló volt, hogy az önkényuralmi viszonyok már csak provizórikusnak tekinthetők, a politika valaminő alkotmányos működése csak idő kérdése. 1875-re viszont világossá vált, hogy az 1867-ben kialakított politikai és alkotmányos rendszer keretei egyelőre nemigen fognak változni, és lezajlott a pártviszonyok átrendeződése is. A politikai szereplők nagyrészt tudomásul vették a kiegyezés létét, sőt a többség annak adott formáját is. Mivel úgy látták, hogy a kiegyezés megváltoztatása esélytelen, illetve a gazdasági válságra és az európai hatalmi átrendeződésre tekintettel több kockázattal, mint előnnyel járna, megkezdődhetett a rendszer konszolidációja. Így – bár a parlamentarizmus folyamatos működése csak 1865-tel kezdődött – indokolt áttekintésünket 1861-gyel kezdeni és 1875-tel zárni.

A vizsgált időszak egyben a parlamentarizmus „beüzemelésének” időszaka, amelynek során a rendi képviselet helyén létrejött a modern népképviseletnek már 1848-ban megalapozott liberális rendszere. Bár a kortársak a reformkorban is igyekeztek a polgári alkotmányosságról külföldi példákon ismereteket szerezni,⁴ de a centralista vitában már akkor kiderült, hogy részleteiben, minden vonatkozásban nincs mindenki tisztában annak összes elemével és főként azok működésével.⁵ A népképviselet kérdésében mutatkozó bizonytalanságot jól jelzi, hogy évek múltán is akadt két vezető mérsékelt liberális politikus, akik a megyék útján történő közvetett képviseletről és követutasításokról gondolkodtak.⁶ Most az immár folyamatosan működő népképviseleti országgyűlés nyújtott lehetőséget a

Deák Ferenc országgyűlési tevékenysége 1833–1873. Szerk. Molnár András. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2004. 91–185., kül. 119–121.; Nagykanizsa és környéke 1848–1849-ben. Okmánytár. I. S. a. r. Hermann Róbert–Molnár András. Nagykanizsa, 2000. 27–61., 74–77., 93., 111–112. (a források), értékelés a bevezetőben: 6.; *Molnár András: A Muraköz 1848-ban. Századok* 132. (1998) 311–313.; *Uő: Zalaegerszeg 1848–1849-ben. Zalaegerszeg, 1998. (Zalaegerszegi Füzetek 5.)* 83., 87–89.

4 A hazai közvélemény tájékozódására: *Urbán Aladár: A nyugat-európai államrendszerek és a reformkor nemzedéke. In: Magyarországi polgári államrendszerek. Szerk. Pölöskei Ferenc–Ránki György. Tankönyvkiadó, Bp., 1981. 43–46.*

5 A centralista-vita közjogi vonatkozásaira: *Fenyő István: A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon. Argumentum, Bp., 1997. 257–262., 268–270.; Kosáry Domokos: Kossuth Lajos a reformkorban. 2. kiad. Osiris, Bp., 2002. 258–263.; Schlett István: A magyar politikai gondolkodás története. II/1. A liberalizmus Magyarországon. Korona, Bp., 1999. 122–139., 199–227. Átmeneti megoldásokra a népképviselet megvalósításának útján: *Szabad György: Kossuth irányadása. Válasz, Bp., 2002. 67–69.; Ruszoly József: Alkotmány és képviselet. Kossuth Lajos a közjogi reformról 1841–1843. Magyar Tudomány (1994) 9. sz. 1024–1038. 1848-ban a kormányzati rendszer kiépítésekor gyakorlatlanságuk miatt pl. az igazságügyminisztériumban egy francia sematizmus mintáira hagyatkoztak: *Urbán Aladár: Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Magvető, Bp., 1986. (Nemzet és emlékezet) 248–249.***

6 Gróf Batthyány Kázmér emlékiratai. In: Szószék és csatatér. Politikusi naplók és visszaemlékezések 1848–1849. S. a. r. Hermann Róbert. Balassi, Bp., 2000. 136–137.; Lónyay Menyhért naplója, 1860–1861. Szerk. Deák Ágnes. Századvég, Bp., 2004. 133–134.

szokások, mechanizmusok begyakorlására. A politikai élet szereplői e ciklusok során tanultak bele a parlamentarizmus rendszerébe, formálták ki annak hazai változatát.

Az időszak ciklusainak általános jellemzése

Az 1861-es országgyűlési ciklus végül meglehetősen rövid maradt, és döntően egyetlen téma, a hatalom félalkotmányos nyitására adandó válasz és annak formája köré szerveződött. A képviselőház azonban úgy dolgozott, ahogyan a szabályok előírták. A képviselők elvégezték az igazolások procedúráit, s mintha hosszabb időszak törvényhozási feladatainak néznének elébe, választmányokat létesítettek, megkezdtek egyes törvényjavaslatok kidolgozását.

Az 1865–1868-as ciklus képviselőházának döntő kérdése a kiegyezés, fő feladata a kapcsolódó törvények megalkotása volt. Az 1869-es választással érkezett el az „igazság pillanata”, amikor a választók ítéletet mondtak nem egyszerűen az előző országgyűlés teljesítményéről, hanem magáról a létrejött kiegyezésről is. Mint ismeretes, a magyar lakosságú vidékeken a Deák-párt teret veszített, az arányok eltolódtak a kiegyezést vagy annak adott módozatát ellenzők javára, s a többséget a kiegyezés hívei csak a nemzetiségi többségű vidékekre támaszkodva tudták megtartani.⁷ A kormánypárt levonta a következtetéseket, és az 1872-ig tartó ciklus törvényhozása olyan hatalmpolitikai intézkedéseket kezdeményezett, amelyek a valóban szükséges reformok megvalósításán túlmenően részben a társadalom és a politika elitcsoportjainak, részben a kiegyezés rendszerének bebetonozását segítették elő (törvényhatósági törvény, választójogi törvényjavaslat).⁸

Az 1872 és 1875 közötti fordulatosságot hozta a nagy pártpolitikai áttrendeződést, amelyhez nagymértékben hozzájárult a világpolitikában bekövetkezett átalakulás és a gazdasági válság. Világossá vált, hogy a német és olasz egységtörekvések győzelme után a nagyhatalmi érdekek Közép-Európában újabb nemzeti mozgalom sikerét nem engedik érvényesülni, de az is kiderült, hogy az 1867-ben beépített korlátok mellett a dinasztia részéről sem fenyegeti veszély a módosított magyar alkotmányt. A gazdasági válság közepette ezért a korábbi Balközép nem látta értelmét az ellenzékiesség további fenntartásának. A Deák-párt liberálisai és a Balközép mérsékeltjei létrehozták a Szabadelvű Pártot, a pénzügyi stabilitás érdekében félretették a kiegyezés körüli vitát, és megteremtették a szilárd kormánytöbbséget. A Balközép soraiban már korábban alkalmazott, s immár a kormányhatalom adta lehetőségekkel kibővített hatalmpolitikai eszköztár, az ennek segítségével működtetett képviselőházi többség nagy túlsúllyal volt képes a ki-

⁷ Gerő András: Elsőpró kisebbség. Népképviselő a Monarchia Magyarországn. Gondolat, Bp., 1988. 9–29., kül. 18–21.

⁸ Uo. 30–35., 38., 50–52. és 59.

egyezés kritikusait, a nemzetiségeket és a demokratikus továbblépés irányában kezdeményező erőket kisebbségben tartani és a rendszert konszolidálni.⁹

Zala megye egészének politikai színezete az időszak két végpontján egységesnek tűnik.¹⁰ 1861-ben minden zalai képviselő a mérsékeltebb, Deák neve által fémjelzett Felirati Párttal szavazott. A konszolidáció vágya és a kormányzó erők túlsúlya 1875-ben is egyszínűvé formálta a zalai választók akaratát. A rendezés és a megnyugvás óhaja mindkét esetben elfedte azokat a különbségeket, amelyek a megye választói körében esetleg léteztek. A két végpont között azonban vegyes a kép. Bár Zala többségében mérsékelt szabadelvű, kiegyezéspárti politikusokat támogatót, választókerületei megoszlottak a különböző megoldások melletti döntésekben, s akadtak a kiegyezés adott formáját bíráló képviselők is. Mint ahogy azután 1878-tól a kilenc képviselő párthovatartozása ismét színesebbnek mutatja a megyét: a kiegyezéspárti mérsékelt szabadelvűek mellett a függetlenségek, de konzervatívabb árnyalatok is megjelentek.

A keret: zalai választókerületek és választások

A Zalában megválasztandó képviselők számáról az 1848. évi V. törvénycikk. 5. §-a rendelkezett a következőképpen: „Zala megye, hol az egyik választókerület főhelye Kanizsa”, küld kilenc követet. A törvény általános elvei szerint a kerületek közelebbi megállapítását a megyéknek a „népszám, terület, közigazgatási tekintetek alapján tett aránylagos felosztással” kellett elvégezniük.¹¹ Ennek megfelelően végül Tapolca, Keszthely, Szentgrót, Zalaegerszeg, Nagykanizsa, Letenye, Alsó-lendva, Baksa és Csáktornya székhelyekkel alakultak meg a választókerületek. Ez a beosztás a vizsgált időszakban nem változott, 1877-ben is ez a kilenc választókerület küldte képviselőit a törvényhozásba.¹²

A vizsgált időszakot (nem számítva természetesen a provizórium alkotmány és országgyűlés nélküli éveit) négy országgyűlési ciklus fedi le, s ez 36 választást jelentene. Ugyanakkor azonban a képviselőház összetétele ciklus közben is alakulhatott; 1867-ben a kiegyezési törvény elfogadása után Hertelendy György június 3-án lemondott, s követte őt ebben Szabó Sámuel is, aki június 21-ig viselte mandátumát.¹³ Összel így e két helyen időközi választást tartottak. Az emigrációból

9 Pesti Sándor: Pártfegyelem a dualizmus kori Magyarországon. Századvég Ú. F. 14. (1999. ősz) 55–77.; Miru György: A reformpolitika esélyei a kiegyezést követő években. Századok 133. (1999) 543–560.

10 Fodor Ferenc: A magyarországi országgyűlési képviselőválasztások térképei 1861–1916. Bp., 1919. 1861. és 1875., ill. Balogh E.: i. m. (1. jz.) 175–177.

11 1847/8-ik évi országgyűlési törvénycikkek. Landerer és Heckenast, Pozsony, 1848. 20. és 22.

12 Gerő A.: i. m. (7. jz.) 35. és térképmelléklete: A magyarországi választókerületek vármegyénként (1877–1913); Boros Zsuzsanna–Szabó Dániel: Parlamentarizmus Magyarországon 1867–1944. Korona, Bp., 1999. 132.; Szabó Pál Csaba: Országgyűlési választókerületek a dualizmus kori Magyarországon. Acta Univ. Szegediensis. Acta Historica 114. (2002) 59–82.

13 Az 1865. dec. 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. IV. Szerk. Greguss Ágost. Pest, 1867. 236., ill. 266.

éppen hazatért Perczel Mórt közfelkiáltással választották meg Szabó helyére, mint ahogyan egyhangú szavazás adott felhatalmazást Hertelendy Kálmánnak is. Megbízólevelüket szeptember 29-én, illetve október 1-jén mutatták be.¹⁴ A következő két ciklusban is szükségessé vált egy-egy kerületben újabb szavazás. Előbb Kani-zsán választották meg nem sokkal az országos választások után 1869. május 13-án az elhunyt – kerületét korábban három ciklusban képviselő – Sümeghy Ferenc helyére Deák körének országosan ismert publicistáját, s egyben a kormánypárt egyik vezéralakját, Csengery Antalt. 1872-ben pedig – mandátumának megsemmisítése miatt – Thassy Miklós helyére kellett nem sokkal az országos szavazás után ismét képviselőt választani; itt is a kormánypárt egyik szorgalmas, megbízható politikusa, a letenyei kerületben már többször is bevált, de 1872-ben ott elbukott Királyi Pál szerzett mandátumot.¹⁵ Összesen tehát 36 helyett 40 voksolással számolhatunk, amelyek alkalmával összesen 21 személy kapott megbízást a választók akaratának megjelenítésére.¹⁶

A képviselők helyi kötődése és rendi státusa

Az első kérdésünk a Zalában megválasztottak helyi kötődésére irányulhat. A korábbi rendi képviseleti rendszerben, mint ismeretes, maga a nemes vármegye közönsége küldött követet a diétára, a voksolás a megyében birtokos, nemes jelöltekről történt. A köztudat úgy tartotta, hogy a megyében lakás erősíti az azonosulást a megye érdekeivel, míg a kebelbeli birtoklás egyben némi biztosítékot is nyújt a választóknak: részben arra, hogy a képviselő nem szorul külső anyagi forrásokra (ami megvesztegethetőségét elősegítené), de egyben – a tisztségviselők mintájára – arra is, hogy a felhatalmazásával visszaélő politikus saját vagyoniával tud felelni a megyének okozott kárért. A népképviselet bevezetésével ez a helyzet megváltozhatott volna. A népképviselet logikája és a jogszabályi feltételek nem írták elő a jelöltek helyben lakását vagy birtoklását. Szemben ugyanis az egykorúan is gyakori s ma sem ritka képzetekkel, a népképviselő feladata nem kizárólagosan a helyi érdek képviselése az országos politikában, hanem az ország általános érdekeinek képviselése, amelyre történetesen egy adott választókerületben kap felhatalmazást.¹⁷ A következő évtizedekben országszerte

14 Az 1865. dec. 10-dikére hirdetett országgyűlés. Képviselőházi napló, 1865–68. V. Pest, 1868. 4. és 6.

15 Az 1872. évi szeptember 1-re hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi napló. I. 138. 19. országos ülés, szeptember 30.

16 Az egyes választásokra és képviselőkre: *Balogh E.*: i. m. (1. jz.) 170–177. és *Adalbert Toth*: *Par-teien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848–1892*. Oldenbourg, München, 1973. (Südosteuropa-sche Arbeiten 70.), kül. Tabelle 10.: *Die Abgeordneten in der Zeit zwischen 1848 und 1892*; *Ruszoly József*: *Országgyűlési képviselőválasztások Magyarországon 1861–1868*. Püski, Bp., 1999. (Jogtörténeti Tár 2/2.) 144–151.

17 A szabad mandátum kialakulásának történetére: *Dezső Márta*: *Kié a képviselő?* – avagy a képviselői mandátum jellege. *Jogtudományi Közöny* 42. (1987) 7. sz. 358–361.; *Uő*: *A képviselői mandátum jellege – a szabad mandátum határai*. In: *Emlékkönyv Dr. Szentpéteri István születé-*

gyakran elő is fordult, hogy nem a képviselt kerülethez kötődő személy jutott a képviselőházba.¹⁸

Zalában a 21 vizsgált képviselő közül csak hárman nem illeszthetők egyáltalán a megyei társadalomba. A bihari születésű, de a fővárosban élő Csengery Antal és az Egerszeget csak fél ciklusban képviselő tolnai Perczel Mór, továbbá a miniszteri székbe emelkedett Kerkápoly Károly mind széles körben ismert, országos szintű politikusok voltak. Megválasztásuk mutatja a népképviselő funkciójában bekövetkezett változást. Minimális zalai kötődésüket nem itteni származásuk vagy lakásuk adta, hanem más tényezők. Csengery a megye legtekinélyesebb személyiségének, Deáknak a köréhez tartozott, éppúgy, mint az egyébként helybeli, letenyei társa, képviselőként és újságíróként egyaránt kollégája, Királyi Pál. A személyes érdemek mellett minden bizonnyal ez a kapcsolatrendszer, mindenekelőtt a „Zalának büszkesége” mellett vitt közismert szerep ellensúlyozhatta a megyebeli múlt és jelenlét hiányát. Perczelnek viszont 1848-as érdemei adtak többletesélyt, hiszen a drávai hadtest parancsnokaként vezette a Dél-Dunántúl, s így Zala megye megtisztítását, megkísérelte a Muraköz visszafoglalását a horvátoktól és a császári csapatoktól. Ennek emléke esetleg játszhattott szerepet jelölésében, megválasztásában, de az ő esetében elsősorban mégis arról van szó, hogy egy ciklus közben megürült mandátumot egy országosan ismert s az emigrációból hazatért ellenzéki politikus tölthetett be. Megválasztása ugyanakkor jelenthetett bírálatot is a kiegyezés kialakuló rendszere vagy megkötésének módja iránt. Leglazább kapcsolódása Zalához a Veszprém megyei, szentgáli születésű Kerkápoly Károlynak volt, aki pápai, pesti és németországi tanulmányai után a kibocsátó intézménynek, a pápai református kollégiumnak lett tanára, s Pápán, illetve a közeli Gyimóton, utóbb Pesten élt. Távolabbi rokonságának azonban volt némi birtoka a Balaton-felvidéken.

A három országos politikuson kívül találunk még néhány nem zalai eredetűt. Szabó Imre a Vas megyei Náraiban született, a tullni utásziskolában és a nemesi testőrségnél, a magyar tisztek vezérkari iskolájának tekinthető intézményben tanulta a katonai mesterséget, majd a hadseregben induló pályáját 1848-ban hagyta ott, hogy hazatérve az alakuló honvédseregben vállaljon szerepet. Ekkor Perczel táborában szolgált, s emiatt – miként Perczelt, úgy őt is – részben akár zalainak is tekinthetjük.¹⁹ Maradt is itt, Délnyugat-Dunántúlon, igaz, nem szorosan véve Zalában; halálának helye, Pusztakovácsi a szomszédos Somogyban fekszik. A másik Vas megyei származású képviselő Remete Géza volt, aki viszont kőszegi születése ellenére bizvást tekinthető zalainak, hiszen a Remete család már az 1860-as évek-

sének 70. évfordulójára. Szerk. Tóth Károly. Szeged, 1996. (Acta Univ. Szegediensis. Acta Juridica et Politica Tom. XLIX. Fasc. 1–48.) 189–191.; *Pecze Ferenc: A parlamenti képviselők szabad mandátumának és interpellációs jogának kialakulása. Utánnymomat. Bp., 2001. (A Hunyadi Szövetség füzetei 6.) 5–43., kül. 25–36.*

18 1872-ben a Veszprém megyei Kerkápoly Károlyt nemcsak e megyében, hanem Temesváron és Tapolcán is megválasztották; lemondása a temesvári mandátumról: Képviselőházi napló i. m. (15 jz.) 9. ülés, szeptember 13.

19 *Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban, 1848–49. Zrínyi, Bp., 1987. 299.*

ben megjelent a megyében (Remete Sándor mint a megye főjegyzője), ő maga pedig iskolái elvégzése után Letenyén telepedett le, itt vett földbirtokot, s tovább költözve sem ment messzire – Nagykanizsán alakított ki ügyvédi praxist.²⁰ Szabó Samu a Veszprém megyei, Pápához közeli Homokbödögén született ugyan, de családja már 1848 előtt a zalai Kapolcson lakott. Pápai és pesti jogi tanulmányai után Zalában lett tiszteletbeli tisztí alügyész és mezővárosi jegyző, de 1842-től már a megye székhelyén telepedett le, alapított családot és alakította ki váltóügyvédi praxisát. A reformellenzék oldalán vett részt Zala megye közéletében, zalainak számíthatjuk tehát őt is.²¹

Az említett – születésük szerint ugyan nem, de pályájuk alapján bizvást zalainak tekinthető – személyek kivételével a többiek (Batthyány Zsigmond, Botka Mihály, Csillag László, Gaál Endre, Hertelendy György, Hertelendy Kálmán, Inkey Ádám, Kerkápoly Mór, Királyi Pál, Molnár Pál,²² Nagy Károly, Simon Pál, Sümeghy Ferenc, Thassy Miklós, Tolnay Károly) mind zalaiak, a megyében születtek, laktak vagy birtokoltak, viseltek tisztséget már 1848 előtt is. A rendszégből öröklött hagyomány és a helyi társadalom ereje tehát csak igen kis részben módosított azon a gyakorlaton és elváráson, hogy a megye törvényhozási képviselői helyiek legyenek. Az országos politikusok említett zalai kapcsolódása arra utal, hogy ez az elv áttételesen még akkor is érvényesült, ha mégsem a helyi társadalomból került ki a jelölt. A beágyazottság és ismertség természetesen minden választási rendszerben előnyt jelent, s erről nem mondtak le a modern parlamentarizmus idején sem. Megerősíti ezt a benyomást, ha a képviselők választókerületének, illetve lakhelyének, származásának vagy családjuk birtoklásának adatait járási-választókerületi szinten vetjük össze. (Az 1. táblázatban az egybeesés tényét kövérrel szedve jelöltük, fokát az utolsó oszlop adja meg. Jelmagyarázat: = : lakhely vagy birtok és választókerület egybeesik vagy átfedésben; ~ : nem esik egybe, de szoros földrajzi közelségben; Z: nem szoros, de megyén belüli egybeesés; Ø: nincs egybeesés.)

20 Magyar országgyűlési almanach, 1892–1897. Rövid életrajzi adatokkal a Főrendiház és a Képviselőház tagjairól. Szerk. Sturm Albert. Pesti Lloyd, Bp., 1892. 299.

21 Szabó Samu személyére: Hermann Róbert: Szabó Samu honvédszázados emlékirata a 47. zászlóalj történetéről. In: Egerszegi történeti tanulmányok 2010. Szerk. Molnár András. Millicentenáriumi Közalapítvány, Zalaegerszeg, 2010. (Zalaegerszegi Füzetek 11.) 137–139.

22 *Tantalics Béla*: Molnár Pál (1827–1888). Pannon Tükör (2010) 2. sz 43–47.

1. táblázat. Egyes képviselők választókerülete és családjának helyi kötődése²³

Képviselő és választókerülete	Lakhelyének, birtokának járási és választókerületi hovatartozása	
Baththyány Zsigmond Szentgrót	lakhely és birtok: Szentgrót	=
Botka Mihály Tapolca	családi birtokok: Hahót, Újfalu, kapornaki járás	Z
Csengery Antal Kanizsa	egyáltalán nincs kötődése	Ø
Csillag László Egerszeg	birtokok a kapornaki és egerszegi járásban	=
Gaál Endre Keszthely	birtokok a tapolcai, kapornaki és szántói járásban, a keszthelyi választókerületben is	=
Hertelendy György Szentgrót	több járás mellett Ukk községben, Szentgrót közelében és Szentgróton is jelzi őket az összeírás	=
Hertelendy Kálmán Szentgrót	lakás: Lesencetomaj, de több járásban (szántói, kapornaki, egerszegi) is jelzi őket az összeírás	Z
Inkey Ádám Csáktornya	Belicán (Muraköz) jelzi a családot az összeírás, amelynek a választókerületi székhelye Csáktornya	=
Kerkápoly Károly Tapolca	egyáltalán nincs kötődése	Ø
Kerkápoly Mór Tapolca	Balatonhenye, tapolcai járás	=
Királyi Pál Letenye, Baksa	születési helye Szepetnek (félúton Kanizsa és Letenye között)	=
Molnár Pál Alsólendva	születési helye, Pórszombat Alsólendva vonzáskörzetében	=
Nagy Károly Egerszeg	már 1848 előtt az egerszegi járásban visel tisztséget	=
Perczel Mór Egerszeg	egyáltalán nincs kötődése	Ø
Remete Géza Letenye	Letenyén lakik	=
Simon Pál Baksa	tisztségviselő a lövői járásban, amellyel a választókerület fedésben volt	=
Sümeghy Ferenc Kanizsa	birtok több más helység mellett Szabaron (más járásban ugyan, de Kanizsa közelében)	~
Szabó Imre Csáktornya		?
Szabó Samu Egerszeg	ügyvéd Egerszegen már 1842-ben	=
Thassy Miklós Baksa	lövői birtok, járása nagyrészt egybeesik a baksai kerülettel	=
Tolnay Károly Keszthely	Pacsán, a kapornaki járásban birtokos	Z

Tizenhárom képviselő, tehát az összes kétharmadának lakhelye vagy családjának birtoka a választókerületébe vagy azzal átfedésben lévő járásba, további két esetben a választókerületi székhely vonzáskörzetébe esik, tehát a személy nem-

23 A táblázatot annak az adatbázisnak a segítségével állítottam össze, amely az 1835-ös nemesi összeírás (Zala Megyei Levéltár, Nemesi javak összeírása, 1835) alapján készült. Az adatbázist Sohajda Ferenc bocsátotta rendelkezésemre, amit ezúton is köszönök.

csak a megye, hanem szorosabban véve az adott járás, illetve választókerület társadalmába illeszkedik. Tolnay Károly, Botka Mihály és Hertelendy Kálmán ugyan mind zalaiaiak, viszont nem abban a szűkebb kerületben voltak birtokosok, ahol mandátumot szereztek. Őket talán ama rendi hagyomány folytatóinak is tekinthetjük, amely a megye egészét egy politikai közösségnek tekintette. A három országosan ismert politikus egyáltalán nem tekinthető a megyei társadalom részének, míg egy esetben (Szabó Imre) nem tudunk helyi kötődést megállapítani.

Bár a politikai jogok kiterjesztése 1848-ban megtörtént, s a forradalom törekvéseit végül idehaza is hatályos jogszabályba foglaló osztrák polgári törvénykönyv bevezetése óta a jogegyenlőség fennállott, a korban megválasztott valamennyi képviselő nemes származású volt. Több mint felüknek – 13-nak – a családja, rokonsága szerepelt az 1835. évi nemesi jövedelem-összeírásban.²⁴ A személyek életútjának rekonstrukciójában felhasznált adattárak szerint²⁵ egy további esetben (Nagy Károly) az 1841-től viselt alszolgabírói poszt utal a nemesi származásra, hiszen 1844-et megelőzően megyei tisztséget csak nemesek tölthettek be. Hasonlót enged feltételezni a megyei táblabírói kinevezés Szabó Samu esetében, aki a zalai önkéntes adózók listáján is szerepel, következésképp az adómentes nemességhez tartozott. Természetesen nemes volt a két, már 1848 előtt országosan ismert, nem zalai közszerplő, Csengery és Perczel, valamint Veszprém megyei kismemesek leszármazottja a harmadik országos politikus, Kerkápoly Károly is. A két vasi származású közül Szabó Imre sem véletlenül került be a nemesi testőrségbe, míg a kőszegi Remete Géza családja 1776-ban igazolt nemességet a kibocsátó megyében.²⁶ A főnemességet a zalai képviselők közt a szentgróti uradalmat birtokló Batthyány grófi család tagja, Zsigmond jelenítette meg.

Az időszakot tehát Zalában a nemesi származású képviselők kizárólagossága jellemezte. Ennek egyik oka, hogy – a reformkori társadalompolitikai célokhoz igazodó módon – nagyban merített belőlük a választóközönség, a kialakulóban lévő középosztály, amely az egykori képzetek szerint nem a nemesség megszűntetésével, hanem épp a nemesi jogok kiterjesztésével jött létre.²⁷ Ezzel összefüggő másik ok az 1848-ban kialakított választási rendszer, amely a jogkiterjesztő logika alapján nem vonta meg a választójogot a szegény nemességtől, hanem a vagyoni, jövedelmi és értelmi censzusnak való megfelelés hiányában is élethosszig biztosí-

²⁴ Vö. 18. jz.

²⁵ *Bona G.*: i. m. (19. jz.) és *Uő*: Kossuth Lajos kapitányai. Zrínyi, Bp., 1988.; Magyar Életrajzi Lexikon. I–IV. Akadémiai, Bp., 1967. 1967–1994.; Zalai életrajzi kislexikon. Szerk. Fatér Bernadett et al. 3. kiad. Zala Megyei Könyvtár, Zalaegerszeg, 2005.; Keszthelyi életrajzi lexikon. Főszerk. Pappné Beke Judit. Keszthely Város Önkormányzata, Keszthely, 2010.; *Molnár András*: Zala megye közigazgatása 1790–1849. és *Halász Imre*: Zala megye közigazgatása 1849–1860., valamint Zala megye tiszviselőinek címtára. In: Zala megye archontológiája 1138–2000. Szerk. Molnár András. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2000. 63–80., 81–109., 237–353.; *Pálmány Béla*: Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Magyar Országgyűlés, Bp., 2002.

²⁶ *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok. IX. Bp., 1915. 85.

²⁷ *Kövér György*: Középrend vagy középosztály(ok)? Társadalomteremtő fogalomalkotás Magyarországon a reformkortól az első világháborúig. Századok 137. (2003) 1119–1121. és 1127.

totta közülük azoknak, akik már 1848-ban is birtokában voltak. A régi jogon szavazók közül a legfiatalabbak 1848-ban 20, 1861-ben 33 évesek, de még 1872-ben is csak középkorú férfiak voltak. A már 1848-ban idősebbek persze ekkorra részben távozhattak az élők sorából, de a régi jogot sok helyen az utódok vonatkozásában is figyelembe vették.²⁸ Az ország össznépességében a nemesek 4,2–4,6%-ot, míg a választók között 10%-ot tettek ki. A reformkor statisztikusa, Fényes Elek viszont Zalában 1847-ben 298 ezer fős népességre 26 915 nemessel számolt, azaz itt az össznépesség körében is jóval többet, 9%-ot tettek ki a nemesek. A nemesi származásuk aránya tehát a választók között is magasabb volt, mint az ország egészében. Egy ilyen, a nemesek jelenléte által meghatározott közegben – főként egyes kerületekben – a nemesi származásnak külön előnnyel kellett járnia. Boja Gergely 1848-as kanizsai epizódjától²⁹ eltekintve az első polgári származású képviselő, Falk Miksa majd csak 1875-ben került a Zalában megválasztottak közé. Nem a nemesség soraiból jött jelölt addig csak kisebb eséllyel indulhatott.³⁰

Meg is fordíthatjuk a kérdést: Zala választóinak polgárosultsága megeremtet-e a polgári származású képviselő megválasztásának feltételeit? A megye társadalmi falusias és erősen agrárjellegű volt. Mindössze három komolyabb piacközpontja közül a szakirodalom szerint a század első felében Kanizsa erős, Keszthely és Zalaegerszeg közepesen erős központi funkciót töltött be.³¹ Egyéb funkciókat is figyelembe véve ekkor Nagykanizsát elsőrendű városnak, Keszthelyt másodrendű, regionális szerepkörű városnak, Zalaegerszeget viszont csak falu és város közötti átmeneti településnek minősíti.³² A század derekán is csak négyezres lakosságú Egerszeget megyeszékhely volta emelte a többi uradalmi központ fölé, s csekély fejlettségét mutatja, hogy az 1850-es években komolyan felmerült a hivatalok elköltöztetésének lehetősége.³³ Az 1851-ben hat-, 1869-ben hétezer Keszthely másodrendű, regionális piaci szerepköre mellett egyéb feltételeit tekintve jobban indult, főúri rezidenciának, szakfelsőoktatásnak és gimnáziumnak adva helyet. Ugyanakkor ipara, kereskedelme kezdetleges, inkább fekvése, mint az általa nyújtott szolgáltatások gyakoroltak vonzerőt,³⁴ s emellett előnyös pozícióit részben el is veszítette a század derekán. Nagykanizsa hatalmas saját körzettel rendelkezett, kitűnő fekvése miatt egész országrészek kereskedelmének központja, ám a hasonló pozíciójú településekhez képest alacsonyabb, tízezer fő alatti népességgel bírt, s inkább csak színhelyül szolgált a kereskedelemnek, mintsem maga szervezte vol-

28 A régi jogon szavazók problémájára: *Gerő A.*: i. m. (7. jz.) 31.

29 Vö. 3. jz. A korai népképviselési időszak egyetlen polgári származású képviselője a Nagykanizsán 1848-ban megválasztott Boja Gergely. *Molnár A.*: A Muraköz i. m. (3. jz.) 314.

30 A zalai adatok forrása: *Fényes Elek*: Magyarország leírása. I. Magyarország általánosan. Pest, 1847. 22.

31 *Bácskai Vera*: Városok és városi társadalom Magyarországon a XIX. század elején. Akadémiai, Bp., 1988. 197.

32 *Bácskai Vera–Nagy Lajos*: Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Akadémiai, Bp., 1984. 368–369.

33 *Fényes Elek*: Magyarország geographiai szótára. I. Pest, 1851. 298. A hivatalok elköltöztetésére: *Halász I.*: i. m. (25. jz.) 102–103.

34 *Bácskai V.*: i. m. (31. jz.) 48.

na. A fejlett kereskedelem egyenesen akadálya lett saját ipara kibontakozásának, minthogy túlságosan is könnyűvé tette iparcikkek beszerzését.³⁵ Kanizsa fejlődése ekkoriban egy időre meg is torpant; bár népessége – ha a másik fő dél-dunántúli várost, Pécsset nem is közelítette meg – 15 ezerre nőtt, a korábban Kanizsának alárendelt Kaposvár és Szombathely a vasútépítés kedvező hatásának köszönhetően kiszabadult Kanizsa túlsúlya alól,³⁶ és a város majd csak az 1880-as években indult újabb fejlődésnek. Kanizsa nem volt főúri vagy püspöki rezidencia és megyeszékhely sem, így annak ellenére, hogy a nagyobb térség messze legjelentősebb városa volt, egyedül nem tudott érdemben módosítani a megye társadalmának arculatán.

A képviselők felkészültsége és pályafutása

A zalai képviselőkre iskolázás és felkészültség vonatkozásában a középnemesi társadalomra és a politikai elitre jellemző arányok érvényesek. Az egyetlen katonaiskolás mellett tizenhárman biztosan rendelkeztek jogi végzettséggel, a betöltött tisztségek alapján további ötről feltételezünk valamilyen szintű jogi tanulmányokat. A két nagyobb birtokú képviselő, Inkey Ádám és Batthyány Zsigmond gróf szintén részesülhetett a kor szokása szerint jogi képzésben. Jogásznak indult, viszont utóbb katonai szolgálatba lépett és ilyen képzést is kapott Kerkápoly Mór, míg Szabó Imre eleve katonai pályára készült – mindketten megjárták a vezérkari iskolának számító nemesi testőrséget.

A jogvégzettek felülreprezentáltsága a képviselők között nem véletlen, de nem is valamiféle elmaradottság jele. A 19. századi Magyarországon, az oktatási struktúra adott viszonyai közepette – a majd csak a század második felében kiépülő szakfelsőoktatás hiányában – az eleve csekélyebb számú nem jogász szakemberek nehezebben juthattak szerephez a saját szakmájuk terén kívül eső országos jelentőségű kérdések eldöntésében. A politikához oly szükséges sajátos statisztikai és államtudományi ismeretek a korban még a jogi tanulmányok részét képezték.³⁷ A képviselettel együtt járó törvény- és jogszabályalkotás emellett mégiscsak jogi tevékenység, ami indokolja az ilyen irányú felkészültség méltánylását. Az államélet áttekintésére a jogélet ismerete kétségtelenül lehetőséget nyújtott, hiszen ez teremtette meg az állami működés kereteit minden területen. A közfelfogás által a jogásztól és a politikusoktól egyaránt elvárt érvelési és orátori készségek elsajá-

35 Uo. 35–36. és 198–201.; *Kaposi Zoltán*: Markzentren und Versorgungsbezirke auf dem Süd-transdanubischen Gebiet von Ungarn im 19. Jahrhundert. In: *Relatia rural–urban. Ipostaze ale tradiției si modernizării*. Szerk. Iosif Martin Balog–Rudolf Gräf–Ioan Lumperdean. Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2010. 349–350.

36 Kerecsényi Editre hivatkozva *Bősze Sándor*: Adatok Nagykanizsa egyesületeinek történetéhez 1867–1918. In: *A polgárosodó Nagykanizsa a 19. század második felében*. Szerk. Kaposi Zoltán. Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata, Nagykanizsa, 2008. 18.

37 *Illonszki Gabriella*: Képviselők és képviselet Magyarországon a 19. és 20. században. Akadémiai, Bp., 2009. 146.; *Cieger András*: A politikus mint hivatás a 19. századi Magyarországon? *Korall* 42. (2010) 132. és 139.

tításában szintén nagy segítséget adhattak jogászai tapasztalatok. E jellegzetes elvárás- és készségegyüttes érthetővé teszi a politikusok foglalkozásában és iskolázottságában mutatkozó egyoldalúságot: a 19. századi Magyarországon a politikusi felkészülés megkezdésének legmegfelelőbb módját a jogi végzettség megszerzésében látták.

Hasonló mondható el a foglalkozásukról is: az 1848 előtti megyei elithez hasonlóan a földbirtokosok és a jogászok, illetve az e két rétegből kikerült megyei tisztségviselők a meghatározóak.³⁸ Kisebb-nagyobb birtokkal rendelkezett Molnár, Simon, Thassy családja, és Gaál Endrét is birtokosnak tudják az adattárak. Egyenesen a tehetősebb birtokosok közé tartozott a Botka és a Csillag atyafiság, az Inkey rokonság, valamint Sümeghy, a két Hertelendy, Kerkápoly Mór, Tolnay Károly és természetesen Batthyány Zsigmond. Bár apjának tekintélyes középbirtoka volt Tolnában, de a nagy gyermekáldás következtében ez csak korlátozottan nyújthatott támaszt Perczelnek. Még az 1870-es években induló legfiatalabbak között is a korábbi mintákat követi az 1845-ös születésű Remete Géza, aki földbirtokot vásárol, ügyvédi irodát nyit, mielőtt a politika mezejére kilép. Jogászai munkájából élt korábban Szabó Samu. A reformkorban szocializálódott nemzedék e csoportjában tehát a birtokos egzisztenciájú és jogászai foglalkozásúakat az 1870-es évekig csak színezik olyan személyek, akik (egyébként szintén jogi tanulmányok után) más értelmiségi foglalkozást választottak, mint a publicista Királyi Pál vagy katonák lettek, mint Szabó Imre és Kerkápoly Mór.

A később belépők között tűnnek majd fel kisebb számban (még mindig jogi végzettségük mellett) más foglalkozásúak: értelmiségiek, mint Csengery, vagy a pápai kollégium professzora, Kerkápoly Károly. Szabó Samu kormánytisztviselői státusa nem előzménye, hanem következménye a képviselői szerepvállalásnak 1867 után.

A korai képviselők pályafutásának egésze szintén a régi megyei nemesi elitre jellemző: egy részük már 1848 előtt tisztséget viselt (Botka, Gaál, a két Hertelendy, Nagy Károly, Simon Pál, Sümeghy Ferenc, sőt Tolnay Károlyt már az utolsó rendi országgyűlésre követnek választotta a megye), de táblabíró volt, tehát ügyvédi praxisa mellett időnként bevonhatták a megye életébe Szabó Samut is. A jogászok, földbirtokosok és megyei tisztségviselők köre természetesen nagy átfedést mutat, hiszen a régi megyében, ahol az igazságszolgáltatás és a közigazgatás még nem volt elválasztva, a tisztújításnál jogi ismereteket és – mint fentebb említettük – garanciaképpen némi birtok meglétét is elvárták.

A képviselők többsége szereplője volt a század közepi nagy eseményeknek. 1848–1849-ben számosan szolgáltak a nemzetőrségben, majd a honvédseregben. Molnár Pál a hadnagyi, Csillag László, Gaál Endre, Hertelendy Kálmán és Szabó Samu a századosi rangig vitte, törzstisztek közé emelkedett Szabó Imre és Királyi Pál – mindketten őrnagyok voltak –, Perczel tábornoki tevékenységéről pedig már korábban szóltunk. Már ekkor képviselői mandátumot szerzett Simon Pál, Tolnay

38 E csoport súlyára, majd 1875 utáni súlyvesztésére közismert és gyakran hivatkozott becslés: *Lakatos Ernő*: A magyar politikai vezetőréteg 1848–1918. Élet ny., Bp., 1942. 49–50.

Károly és – igaz más megyében – Perczel Mór is. Csengery Antal tagja volt annak a csoportnak, amelyet a Függetlenségi Nyilatkozat után az új alkotmány kidolgozásával bíztak meg.³⁹

A forradalom és szabadságharc utáni megtorlás – a börtönből csak 1857-ben szabadult Szabó Imrén kívül – a kényszersorozás alá került Molnár Pált és Királyi Pált, valamint az emigrációba menekült Perczelt sújtotta. Szabó Samu is csak rokkanttá nyilvánításával menekült meg a hosszabb kényszerszolgálat tényleges leltöltése alól. Az önkényuralom rendszerének kiépülése után, az 1850-es években egyik képviselő sem töltött be tisztséget, legalábbis Zalában.⁴⁰ Csengery és szabadulása után Királyi Pál értelmiségi munkakörbe, Tolnay és Hertelendy Kálmán a birtokaikra vonultak vissza, de a többi birtokos esetében is valószínű, hogy az időt gazdálkodással töltve várták a viszonyok megváltozását. Szabó Samu uradalmi tisztviselőként, majd foglalkozásához visszatérve ügyvédként kereste kenyerét. A később feltűntek közül Kerkápoly Károly az 1840–1860-as években mindvégig tanárkodott. Az 1848-ban 21 évesen a szabadságharc tisztjévé vált Molnár Pál jogász pályája csak az 1850-es években kezdődhetett. Batthyány Zsigmond éppen csak a felnőttkor küszöbére ért 1848–1849-ben, csakúgy, mint Inkey Ádám, aki ritka kivételként vállalt hivatalt a szabadságharc bukása után, bár csak a rövid átmeneti időben. Rajta kívül csak Szabó Imréből lett sümegi járási jegyző az önkényuralom fellazulásakor, 1858–1861-ben. 1861-ben és a kiegyezés körüli időszakban azonban többen is helyet kaptak az újjászerveződő megyei igazgatásban, aminek szerepe lehetett választási sikerükben. A megyerendszer átmeneti helyreállítása idején Sümeghy Ferenc, Kerkápoly Mór, Simon Pál és Molnár Pál töltött be megyei tisztséget, utóbbi a provizórium idején is a megyei adminisztrációban maradt. 1865-ben aztán végleg megszűnt a passzív rezisztencia, Botka Mihály alispánként, Gaál Endre főszolgabíróként tért vissza a közéletbe, s ekkor kezdte pályáját Thassy Miklós lövői alszolgabíróként, valamint Csillag László, aki 1865-ben lett másodalispán.

Utóbb – mint említettük – néhányan minisztériumi hivatalokig jutottak. Szabó Samu az Igazságügyi Minisztériumban lett osztálytanácsos a felelős kormány megszervezésekor, 1867-ben, emiatt le is mondott a képviselőségről. Kerkápoly Károly képességeit, felkészültségét és érdeklődését Andrassy a hadügyminisztériumban kamatoztatta – az ő pályája ívelt a legmagasabbra: az 1870-es évekre egyenesen a pénzügyminiszerségig vitte. Fordított útvonalra is van példa: az egykori alispán, 1868-ban pedig igazságügyi minisztériumi tanácsossá kinevezett Csillag László két ciklussal később mint kormánytisztviselő kanyarodott vissza megyéjéhez, hogy mandátumot nyerjen. A szakirodalom megállapításainak megfelelően kevés viszont a szakemberből lett képviselő – hacsak a közigazgatással foglalkozó

39 F. Kiss *Erzsébet*: Az 1848–1849-es magyar minisztériumok. Akadémiai, Bp., 1987. 241. és 502.

40 Vö. Benedek Gábor adataival, aki 98 Bach-huszárrá lett volt honvédtisztet talált. *Benedek Gábor*: Kollektív amnézia: honvédtisztek hivatalvállalása a Bach-korszakban. In: Mikrotörténelem: vívmányok és korlátok. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 1999. évi miskolci konferenciájának előadásai. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 2003. 394–413. Adattára: uo. 405–413.

publicista és politikus Csengeryt vagy a professzorból lett Kerkápolyt, esetleg a komolyabb katonai tapasztalatokkal bíró Szabó Imrét nem tekintjük annak. E típusra leginkább még az ügyvédből lett Szabó Samu vagy Remete emlékeztet.

Egy régi politikusi pályatípus és szerep utolsó felvonása

A zalai képviselők több mint fele, jellegadó csoportja tehát megtestesítette a megyei nemesség, a táblabírák világának – birtoka vagy munkája révén – anyagi szempontból viszonylag független politikustípusát, amely nem feltétlenül szorult rá a képviselői szereppel járó jövedelmi lehetőségekre. Ezt lehet angolszász mintára gentleman-politikának is nevezni.⁴¹ E hagyományos szerep képviselői esetében a közügyekkel való bizonyos mértékű foglalkozás – a megyei önkormányzatban és igazgatszolgáltatásban való részvétel, kulturális vállalkozások támogatása – birtokuk igazgatása mellett szinte követelménynek, személyes kötelességnek, társadalmi elvárásnak minősült. Helyi kötődésük mindamellett egyszerre tette lehetővé a megyei és az országos szintű közéleti részvételt, ami jellegzetes szint adott szereplésüknek, s hatással volt országgyűlési aktivitásukra is.

A köztörvényhatósági (megyéket rendező) törvény megszületése (1870) és a megye modern igazgatási egységgé alakítása után az országgyűlési és a megyei politikus, a képviselő és a helyi tisztségviselő hagyományos funkcióegyüttese nem volt tovább tartható; a képviselőknek választaniuk kellett a törvényhozás és a hivatalszerűvé vált közigazgatás, vagy legalábbis a főváros és a megye között. A hosszabb pesti tartózkodást igénylő parlamenti munka és mellette a helyi ügyek vitele nem volt lehetséges, a képviselőség még leginkább az amúgy is a fővároshoz kötő magasabb kormányhivatali munkával volt összeegyeztethető. A megyei táblabíró-világ hagyományos független politikusainak át kellett adniuk helyüket a hivatásos politikusoknak. A folyamat épp az 1870-es években kezdődik, s mint a fenti pályarajzok mutatják, Zalában is megindul.⁴² A képviselőség és megyei közigazgatási poszt korrupcióra is lehetőséget adó összekapcsolását csak a képviselői összeférhetetlenséget szabályozó 1875. évi I. törvény zárta ki, de a zalaiak esetében a posztok elválása már korábban megindult. Az 1872-es és 1875-ös választások után a mandátumot nyert képviselőket már nem találjuk a fungáló megyei tisztségviselők és tisztviselek között, sőt a korábbi honatyák közül egyetlenként Hertelendy Kálmán is csak a napi igazgatásba ritkábban avatkozó főispán tiszttét töltötte be. Az 1848 előtről örökölt régi megyei politikusgárda kikerült a megyei életből, és

41 *Hudi József*: Táblabírák a reformkori vármegyei közéletben. In: Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig. Társadalomtörténeti tanulmányok. Szerk. Kövér György. Századvég, Bp., 2006.; *Kari Palonen*: Küzdelem az idővel. A cselekvő politika fogalomtörténete. L'Harmattan, Bp., 2009. 83–85.; *Cieger A.*: i. m. (37. jz.) 133.

42 *Ilonszki G.*: i. m. (37. jz.) 43–44. és 46–48.; *Cieger A.*: i. m. (37. jz.) 137.

eltűnésükkel megszűnt az országos és a helyi politika szoros összefonódásának hagyományos gyakorlata. Mindez persze generációváltással is összekapcsolódott: 1875-re a pályájukat 1848 előtt kezdők közül csak az akkori fiatalabbak, mint Csengery, Királyi és Kerkápoly Károly maradtak képviselők.

A közigazgatás professzionalizálódása és a folyamatosan működő modern parlamentarizmus egyidejű kialakulása következményeképpen tehát döntően módosultak a képviselői külső feltételei és körülményei.

Kiinduló megjegyzések a választási földrajzhoz

Fő tendenciaként ebben az időszakban, mint országosan, úgy Zalában is a liberalizmus érvényesült. Stabílnak mondható a kanizsai és a csáktornyai kerület: a mérsékelt szabadelvűséget mindkét választóközönség többsége a kiegyezés után kormánypártisággal, tehát a kiegyezés adott formájának igenlésével kötötte össze. Alsólendva és Szentgrót ugyanezt az irányt – a későbbi választások fényében – konzervatívba hajló jelleggel képviselte, utóbbi esetében azonban egy epizódyszerű kitéréssel a dualizmus mérsékelt, balközép ellenzékének irányába. Keszthely, Tapolca és Letenye esetében a liberális, kormánypárti arculatot a kiegyezés megkötése után időleges balközép fordulat követi, amit talán a kiegyezés utáni kiábrándulás jelének is tarthatunk. Sokkal kevésbé volt szilárd a kormánypárt az egerszegi és a baksai választókerületben, ahol két-két ízben is győzni tudott a dualizmus adott formájának kritikusaként fellépő Balközép, sőt a vizsgált korszak záró határa után utóbbi helyen a függetlenségi irányzat is.

A választókerületek társadalmának pontosabb leírása nélkül e részben érvényesítést mondani meglehetősen merész vállalkozás volna. Az alábbiakat nem is tekinthetjük másnak, mint feltételezésszerű kísérletnek a választási eredményeket befolyásoló némely tényező magyarázatára. Hangsúlyoznunk kell, hogy természetesen csak a politikai jogokkal bíróról, s nem a teljes társadalomról van szó; a politikai jogokban nem részesülők érdekei, politikai véleménye csak részlegesen és áttételesen érvényesülhettek. Kiemelendő azonban a korábban már jelzett tény, hogy Zala választói között a régi jogon szavazó nemesség nagy tömegének mindeképp jelentős súlya lehetett.

A szavazók döntését befolyásolhatták a birtokviszonyok. Csáktornya, Alsólendva és Szentgrót esetében a nagybirtok jelenléte nem hagyható figyelmen kívül. Az uradalmak munkaadó, megélhetést biztosító szerepe, a szavazók egy részének a nagybirtoktól való egzisztenciális függősége a nyílt szavazás rendszere mellett nem elhanyagolható. A leglátványosabb ez az összefüggés a szentgróti kerületben, ahol bizonyára nem véletlen Batthyány Zsigmond kétszeri győzelme, hiszen a szentgróti uradalmat a Batthyány grófok birtokolták. Részben ide tartozik Letenye, Kanizsa és Keszthely is, ahol azonban a nagybirtok (Szapáry, Batthyány, Festetics) mellett jelentős súlya volt a közép- és kisnemességnek is. A birtokos köznemesség és főként a kisnemesség tömeges jelenléte határozta meg az időnként az ellenzékre szavazó Tapolca, Baksa és Egerszeg választóközönségét. Tény, hogy 1848-ban és

1875-ben a legurbánusabb Kanizsa választott polgári származású képviselőt. Számításba kell majd venni egy alaposabb ilyen tárgyú vizsgálatnál a politikai, hatalmi szempontokat, a kormányzati befolyás érvényesülését, érvényesítését. A nem nemesi választókra vonatkozóan még kevesebb elemzésre támaszkodhatunk.

Igen nagy jelentőséget tulajdonítunk ugyanakkor a képviselők fent bemutatott helyi beágyazottságának, valamint a *családi és generációs tényezők*nek. Fel kell figyelniük arra a sajátosságra, hogy a két Hertelendy egymás utáni győzelme ugyanazon szentgróti kerületben, illetve a két Kerkápoly egymást követő sikere a tapolcai e családoknak a kerületükben birtokolt szilárd helyzetét sugallja. Utóbbi esetben a folyamatosság nemcsak családi, hanem politikai jellegű is, mindketten a kormánypárt sorait erősítették. Minthogy az egyébként is Veszprém megyéből jövő ifjabb Kerkápoly képviselőként egyáltalán nem foglalkozott zalai ügyekkel, itteni sikeréhez távoli rokonának, Kerkápoly Mórnak korábbi ciklusa is hozzájárulhatott – a jelölt helyi beágyazottságának hiányát talán a név ismertsége pótolhatta.⁴³

Még érdekesebb a Hertelendyek szentgróti mandátumának esete. Hertelendy György a család Sümeg környéki, a szentgróti kerületben birtokos ágának szülötte, míg Hertelendy Kálmán lesencetomaji születésű, Deák egykori követársának, Hertelendy Károlynak a fia. Maga az ismételten is figyelemre méltó, de a mandátum ciklus közbeni cseréje is felvet kérdéseket, minthogy a két politikus eltérő politikai irányt képviselt. Lehet szó pusztán a kiegyezés utáni, még képlékeny viszonyok hatásáról, a család erős helyi kötöttségéről, de családi stratégiáról is. A közhangulat változásához a család egy másik generáció, másik ág más nézetrendszerű tagjának bevonásával alkalmazkodhatott úgy, hogy a mandátum továbbra is rokonságon belül maradjon. Ha viszont a választók irányultsága állandó maradt, akkor a váltást úgy értékelhetjük, hogy a klánfolytonosság szempontja felülírta a családtagok politikai véleményeltéréséből adódó problémákat. Ennek megállapításához s a politikai magatartás jellemzéséhez számos tényező figyelembe vétele, mind a családon belüli, mind a választókerületi viszonyok pontosabb ismerete lenne szükséges.

TAMÁS DOBSZAY

THE MPs OF ZALA, 1861–1875

The study analyses the social situation and origin, and the career of those twenty one MPs who were elected in Zala county in the four terms between 1861 and 1875. While the implementation of the parliamentary system in Hungary triggered changes in both the functioning of the parliament and the situation of its members that were related to the suppression of the old order of estates and the birth of popular representation, previous features remained effective as well. For two thirds of the elected MPs their constituencies

43 Kerkápoly Mór Kerkápoly Istvánnak a fia, akit az összeírások Kővágóörsön vesznek fel, ő maga Udvariban született. Az 1835-ös nemesi összeírás Henyén Kerkápoly Jánosnét jelzi, mindhárom település a tapolcai járáshoz és választókerülethez tartozik.

were closely related to their place of origin or habitation, or to the position of their estates, a clear sign of their strong embeddedness in local society. In case of three further MPs only an attachment to the county can be proved. They continued the pre-1848 tradition, which regarded the entirety of the county as a political community. There were only three politicians of a national level who cannot be inserted at all into county society. Thus, attachment to local society was still an expectation then, the electors only slowly acquiescing in the new system which represented national instead of local interests.

All those elected were of noble origins, a reflection of the county's predominantly agrarian character and low level of urbanisation, but also of the importance of its noble masses who had managed to transmit their right to vote to the new parliamentary age. After the intermezzo of 1848, this social context only produced the first non-noble MPs after 1875.

Most of the representatives were lawyers, as the rhetorical skills and political learning that were necessary in the political life could be acquired in the course of legal studies. As for the relationship between parliamentary work and county offices, whereas before 1848 the county envoys, most frequently elected from the local nobility and assuming county office as well, constituted a strong link between political life at national and county level, in the modern state the traditional combination of parliamentary representation with local office could no longer be maintained: the MPs were bound to choose between continuous legislative work and the local bureaucracy, between the capital and the county. The traditional, independent politicians of the old world had to cede their place to professional politicians. The incompatibility laws only accomplished this long process.

CONTENTS

STUDIES

Antonio Álvarez-Ossorio Alvaríño: Between Conservation and Succession: the Spanish Monarchy in Europe (1665–1715)	351
Tamás Dobszay: The MPs of Zala, 1861–1875	363
Róbert Bagdi–Gábor Demeter: The Characteristics of the Indigenous and Local Societies of Sátoraljaújhely Based on the Results of the Census in 1869	381
István Soós: László Szalay, Secretary of the Hungarian Scientific Society	411

WORKSHOP

Judit Majorossy: Sketching the Urban Administration of a Free Royal Town at the Border of the Kingdom of Hungary (Introduction to the “Archontology of Medieval Pressburg” in Process)	441
Atila Pók: Marxism in Post-Communist Central European Historical Writing	471

LIFE AT THE INSTITUTE	487
------------------------------	-----

DEBATE	507
---------------	-----

E számunk szerzői

ANTONIO ÁLVAREZ-OSSORIO ALVARIÑO PhD, egy. tanár (Universidad Autónoma de Madrid) • BAGDI RÓBERT PhD, főiskolai docens (Szolnoki Főiskola) • BÁRÁNY ATTILA PhD, egy. tanár (Debreceni Egyetem) • DEMETER GÁBOR PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • DOBSZAY TAMÁS PhD, habil. egy. docens (ELTE) • MAJOROSSY JUDIT PhD, egy. adjunktus, tud. munkatárs (Universität Wien, Institut für Geschichte / Institut für Österreichische Geschichtsforschung) • MÉSZÁROS TAMÁS PhD, tud. munkatárs (Eötvös Collegium Byzantium Központ) • PÓK ATTILA, a történelemtudományok kandidátusa, tud. tanácsadó, igazgatói megbízott (MTA BTK TTI) • SOÓS ISTVÁN, a történelemtudományok kandidátusa, ny. tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI) • SZEBELÉDI ZSOLT, tud. segédmunkatárs (MTA–ELTE–Pázmány Péter Katolikus Egyetem Ökörtudományi Kutatócsoport) • WEISZ BOGLÁRKA PhD, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI)

ELTE = Eötvös Loránd Tudományegyetem

MTA BTK TTI = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézete

Folyóiratunk közlési szabályzata a www.tti.btk.mta.hu honlapon olvasható
--